

DELOVANJE ZBIRNIH CENTROV ZA PREBEGLE PRIPADNIKE JLA V VZHODNOŠTAJERSKI POKRAJINI

ACTIVITIES OF THE RECEPTION CENTRES FOR YUGOSLAV ARMY DEFECTORS IN VZHODNOŠTAJERSKA REGION

Povzetek

V prispevku nameravam poleg opisa razlogov za nastanek in delovanja zbirnih centrov izpostaviti tudi nekatere težave, ki so se pojavljale: precej večje število nastanjenih oseb od pričakovanj, ker je na stran TO prestopilo tudi nepričakovano veliko Neslovencev (vprašanje motiva), poleg tega pa so vanje nameščali tudi pobegle vojake iz drugih republik, ki niso imeli namena preiti na stran TO. Tem je bilo treba poleg oskrbe zagotoviti tudi stik s sorodniki in organizirati prevoz domov ali v tujino. Kot težava se je izkazala tudi na pogled povsem banalna zadeva, da ženskam ni bilo mogoče zagotoviti ločene namestitve.

Abstract

This article describes both the reasons for the creation of the reception centres and their work, and the main problems that appeared during their existence. The number of people allocated to the centres was much larger than anticipated, because not only did many non-Slovenes defect to the Territorial Defence (for many different reasons), but the centres also accepted Yugoslav Army deserters from other Republics (who had no intention of joining the Territorial Defence). All of them had to be provided for, their relatives notified and transport to their homes (or abroad) organized. Besides other problems, there was also the seemingly trivial aspect that nobody paid attention to ensuring separate quarters for women.

MLADEN HORVAT

Mag. Mladen Horvat je kustos Vojaškega muzeja Slovenske vojske in skrbnik zbirke pečatov ter štampljk ter vojaške opreme. Raziskovalno se ukvarja s problematiko poteka vojne za Slovenijo v Vzhodnoštajerski pokrajini.

Ključne besede

Zbirni centri, načrt Jezero, Teritorialna obramba, 7. PŠTO Vzhodnoštajerske pokrajine, prebežniki JLA

Key words

Reception centres, Plan Jezero (Lake), Territorial Defence, 7th Vzhodnoštajerska regional headquarters of Territorial Defence, Yugoslav People's Army defectors.

Uvod

Med pripravami za osamosvojitve Slovenije so slovenske oblastne strukture med drugim izvedle tudi oceno stanja in pripravljenosti morebitnega nasprotnika, torej Jugoslovanske ljudske armade (JLA). Na podlagi tako zbranih podatkov so že pred izbruhom spopada upravičeno domnevale, da velik del pripadnikov JLA ne bo želel sodelovati v morebitni agresiji, posebno tisti slovenske narodnosti, ki bodo namesto tega raje prestopili v vrste Teritorialne obrambe (TO).

Tako je nastal načrt, da TO za vse pripadnike JLA, ki bi prestopili na slovensko stran, organizira posebne zbirne centre. Ker se takrat še ni vedelo, kako se bo proces osamosvajanja končal, je bilo treba resno računati na odziv JLA, ki bi na to seveda gledala kot na dezerterstvo in izdajo in je bila po ocenah tedaj še vedno zmožna izvajati ukrepe na terenu. Osnovni namen centrov je bil zavarovati prestopnike pred privedbo in kazenskim pregonom armade.

Akti in ukazi za ustanovitev centrov

Republiški sekretariat za ljudsko obrambo (RSLO) je 10. junija 1991 izdal *Navodilo za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi iz JLA*. V njem so bile opredeljene obveznosti ustanavljanja centrov, splošne naloge in odgovornosti ter postopki za vrnitev iz JLA in prestop v TO:

- Zglasitev na upravnem organu za obrambne zadeve (UOLO), ki jih je napotil na služenje v JLA oziroma izjemoma na najbližjem upravnem organu za obrambo na ozemlju Slovenije. Ti organi so bili dolžni izvajati sprejem tudi zunaj delovnega časa.
- Aktivne vojaške osebe, civilne osebe v službi pri JLA in vojaki po pogodbi so se po podpisu izjave o prestopu napotili v službo v TO na območju tistega pokrajinskega štaba TO (PŠTO), v katerem so se javili. Ob tem so zadržali vse v JLA pridobljene statusne in socialne pravice.
- Nabornikom, ki so v JLA odslužili več kot sedem mesecev, so zaključili vojaško knjižnico obveznikov in jih prevedli v rezervno sestavo TO, tisti, ki so služili manj, pa bi manjkajoči čas morali odslužiti na usposabljanju v TO v zbirnih centrih. Tistim, ki bi prišli brez vojaških dokumentov, se izdajo nove vojaške in zdravstvene knjižice.
- Gojencem vojaških šol se je priznal uspešno končan letnik, če so opravili večino šolskih obveznosti za tekoče leto, dobili pa so tudi možnost prevedbe v aktivni sestav TO glede na čin.
- Upravni organi so poskrbeli za varno napotitev prestopnikov do javk na ozemlju tistih območnih štabov TO (Obm ŠTO), v katerih so bili, za pot od javk do zbirnih centrov pa so bili zadolženi območni štabi, in sicer dvakrat na dan, ob času, ki so ga sami določili.
- Upravni organi za obrambo so bili dolžni skrbeti tudi za evidenco sprejetih in hrambo njihovih civilnih oblačil.
- V zbirnih centrih so ugotovili VED (vojaška evidenčna dolžnost) napotenih in na podlagi tega formirali vojne enote, ki so jih, če je bilo treba, lahko razporedili tudi v druge območne ali pokrajinske štabe, vendar so morali o tem obvestiti tiste občinske upravne organe za obrambo, ki so vodili evidence

vojakov.

- Za vojake z VED, ki jih TO ne bi rabila, je bilo treba organizirati osnovno dopolnilno usposabljanje in jim določiti dopolnilno VED, skladno s potrebami TO.
- Republiški štab TO (RŠTO) je določil enotne osnove za delo, zaščito, disciplino, higieno in program dopolnilnega usposabljanja, pokrajinski štabi pa so jih morali nato podrobno razčleniti (RSLO, št. 801/305, z dne 10. 6. 1991).

Na podlagi tega navodila so nato območni štabi TO v Vzhodnoštajerski pokrajini od poveljnika 7. PŠTO že 14. junija prejeli *Ukaz za izdelavo načrta za formiranje zbirnih centrov in Povelje za formiranje zbirnih centrov na področju VŠP*.

Vsi območni štabi po pokrajini so morajo ustanoviti po en center, dostop pa organizirati prek sistema javk. Lokacije centrov in javk so morale biti tajne, z njimi so bili seznanjeni le upravni organi za obrambne zadeve. V načrtih so morali tudi opredeliti način in čas sprejemanja oseb in jih uskladiti z UOLO (7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991).

V 7. PŠTO so ocenjevali, da bo vojaški rok v zbirnih centrih na njihovem območju moralo odslužiti kakih 700 slovenskih vojakov JLA, ki so bili v njej manj kot sedem mesecev. Število aktivnih vojaških oseb, gojencev ali civilnih oseb, ki bi želele prestopiti na stran TO, naj bi znašalo kakih 500 do 700.

Razrez po območnih štabih je bil:

- 71. Obm ŠTO (Maribor): 500–600 oseb.
- 73. Obm ŠTO (Ljutomer): 100–150 oseb.
- 75. Obm ŠTO (Murska Sobota): 250–300 oseb.
- 77. Obm ŠTO (Ptuj): 200–250 oseb.
- 79. Obm ŠTO (Slovenska Bistrica): 100–150 oseb.

Največje zanimanje za odhod v zbirne centre je bilo pričakovati v tistih občinah, v katerih so bile vojašnice, ne glede na kraj prebivališča vojaških obveznikov (izvod št. 4, 7. PŠTO Maribor, št. LO DT 19/91, z dne 14. 6. 1991).

Pri prijavi v zbirne centre so upoštevali še dodatne dejavnike: možnost, da bi del vojaških obveznikov preprosto odšel v tujino ali se skrival kje po Sloveniji, brez prijave na UOLO; da bo del poklicnih pripadnikov JLA sicer izstopil, ne bodo pa se pridružili TO, temveč bodo raje čakali na razplet dogodkov; velika verjetnost, da bodo JLA začeli množično zapuščati tudi vojaki hrvaške, albanske in makedonske narodnosti, ki bodo mimo UOLO poskušali navezati stik neposredno s TO (prav tam).

Od JLA so v začetku pričakovali predvsem grožnje s sankcijami in fizično onemogočanje odhodov iz vojašnic. Medtem bi varnostni organi nadzorovali sedeže organov za obrambo in poskušali odkriti lokacije javk in zbirnih centrov. V tem primeru bi lahko prišlo do poskusa zasedbe slednjih, za kar bi bile angažirane enote vojaške policije, ki pa je bila za izvedbo tega sama po sebi prešibka. Okrepiti bi jo morali z lojalnimi vojaškimi obvezniki in silami, pripeljanimi iz drugih republik, kar bi pomenilo od 1000 do 2000 ljudi. V primeru napada na javke in sedeže UOLO bi armada verjetno uporabila sile moči okrepljenega voda, vključno z oklepnimi transporterji, ob napadu na centre pa četo ali celo bataljon, z uporabo tankov in topništva, skupaj med 15 in 30 tanki, 25 transporterjev in 12 samohodnih topov. Hkratni napad na odkrite centre in javke je bil ocenjen kot malo verjeten, realnejša možnost je bila napad na enega, največ do treh objektov. Drugače bi bilo v primeru, če bi poskušali onemogočiti delo UOLO. Takrat je bilo pričakovati

njihovo hkratno zavzetje v vseh občinskih središčih (prav tam).

RSLO je 26. junija 1991 nato izdal še *Javni poziv starešinam in drugim vojaškim osebam v Jugoslovanski armadi*, v katerem je izpostavil, da procesa osamosvajanja ni mogoče zadržati, vendar pa je Republika Slovenija vsa sporna vprašanja pripravljena reševati sporazumno in z dogovorom. Oficirje JLA so pozvali, naj ne sodelujejo v nasilnih ukrepih, za katere ni nobene pravne utemeljitve, povzročajo pa le nepotreben konflikt. Vsem, ki bi prešli na stran Teritorialne obrambe, so ponovno zagotovili, da bodo ohranili vse pridobljene statusne in socialne pravice, ki so jih imeli do tedaj (RSLO, brez številke).

Naloge območnih štabov pri vzpostavitvi centrov

Pripraviti so morali lastne načrte, kar je moralo biti izvedeno do 20. junija. V njih je moralo biti opredeljeno:

- izbira lokacije na tajnih in varovanih krajih,
- usklajevanje aktivnosti z UOLO, milico in Varnostno informativno službo (VIS),
- priprava dokumentacije (povelje za vzpostavitev in delovanje zbirnih centrov),
- slednje je vsebovalo:
- karto javk in smeri prevozov,
- navodilo za delo učne čete,
- pregled personalne sestave zbirnega centra,
- načrt zaledne zagotovitve (intendantska preskrba, saniteta, tehnična oskrba, zagotovitev prometnih sredstev, zahtevki izvršnim svetom občin za zagotavljanje nastanitvenih kapacitet),
- načrt zavarovanja in obrambe zbirnih centrov, javk in premikov,
- načrt premeščanja centrov na rezervne lokacije, v primeru kompromitiranja tajnosti,
- načrt zavarovanja in obrambe rezervnih lokacij,
- navodilo za organizacijo notranje službe (navodilo o pravilu službe, dnevni raspored časa, knjiga dnevnih povelj, raportna knjiga, knjiga javljanja, evidenčna knjiga oseb v priporu),
- navodilo za organizacijo usposabljanja,
- navodilo za delo organov varnosti (izdelal PŠTO),
- načrt obveščevalne zagotovitve,
- dokumenti za zveze,
- dokumenti za zaščito prenosa podatkov,
- (7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991).

Organiziranost centrov

Vsak zbirni center je moral vzpostaviti od dve do tri javke, označene s kodnimi imeni, poleg tega pa še po eno posebno javko, kamor so se pošiljale osebe, ki so zapuščale centre. Prezem oseb se je izvajal dvakrat na dan, vsakokrat ob različnih urah, ki jih je predhodno določil območni štab TO. Njihovo premeščanje v centre se je navadno izvajalo s prevoznimi sredstvi, v primeru potreb pa z vodenjem po skrivnih poteh

(izvod št. 4, 7. PŠTO Maribor, št. LO DT 19/91, z dne 14. 6. 1991).

V poveljstvu zbirnih centrov so bili razporejeni starešine stalne sestave iz območnih štabov, ki so skrbeli predvsem za koordinacijo med centri in štabi, ter iz poveljstev enot, ki so bile po reorganizaciji predvidene za razformiranje. Poveljstva so skrbela za realizacijo sprejema in varnostnega preverjanja oseb, njihovo nastanitev, zavarovanje centrov in javk, red in disciplino, protipožarno zaščito in zdravstveno oskrbo ter izvajanje usposabljanja. Preostalo osebje so v glavnem sestavljali pripadniki učnih čet TO. Vanje so lahko vključevali tudi vojaške osebe, ki so v JLA opravljale naloge usposabljanja, če so predhodno podpisale izjavo o lojalnosti Republiki Sloveniji (prav tam).

V centrih so se formirale vojne in učne enote. V vojne so vključili starešine in tiste vojaške obveznike, ki so končali predviden program usposabljanja, bodisi v JLA ali že v učni enoti zbirnega centra. Formacijo vojnih enot v centrih je določil območni štab TO na podlagi usmeritev PŠTO. Uporabljale so se predvsem za zavarovanje centrov, če je bilo treba, pa so jih lahko poslali tudi v druge enote ali štabe TO (prav tam).

Za razporejanje aktivnih vojaških oseb je skrbela ekipa, ki jo je organiziral PŠTO v sestavi svojega organizacijsko-mobilizacijskega in personalnega odseka, razporejali pa so se na podlagi potreb in usmeritev RSLO in RŠTO (prav tam).

Učne enote so imele formacije, predvidene za pehotno učno četo (od 2 do 6 učnih vodov). Če je bilo število v center sprejetih vojaških obveznikov večje, pa so se, če je bilo treba, formirali učni bataljoni (od 2 do 3 učne čete). Čete so bile formirane po rodovih in službah ter specialnostih skladno z VED in ob upoštevanju dejanske stopnje usposobljenosti njihovih pripadnikov (prav tam).

Poleg tega so bile po centrih oblikovane tudi posebne učne skupine za prostovoljce, ki so bili poslani vanje. Postopek sprejema zanje je bil enak kot za osebe, ki so zapustile JLA (prav tam).

Organizacija usposabljanja

Za slednje so bile organizirane pehotne učne čete, v katerih so izvajali osnovno (predvideno 40 dni ali manj, odvisno od predznanja) in dopolnilno usposabljanje (od 10 do 15 dni). Vojaški obvezniki so se začeli usposabljati po končanem varnostnem preverjanju, najpozneje pet dni po sprejemu v zbirni center. V tem času so ugotovili tudi že doseženo stopnjo njihove usposobljenosti (prav tam).

Osnovno usposabljanje so izvajali z obvezniki, ki tega niso končali v JLA, in s tistimi, ki jih je bilo treba preusposobiti, ker so imeli VED, ki jih TO ni potrebovala. Delilo se je na začetno, nadaljevalno in zaključno, odvisno od tega, kaj so vojaški obvezniki predhodno že izvedli.

Dopolnilno pa se je izvajalo v vojnih enotah po končanem osnovnem usposabljanju, da bi pridobili posamezne vojaške specialnosti (prav tam).

Usposabljanje se je izvajalo v okviru 11 predmetov: moralna vzgoja, osnove obrambe in družbene samozaščite, pehotna oborožitev (s streljanjem), taktika, inženirstvo, RKBO-zavarovanje, saniteta, zveze, postrojitvena pravila, splošni vojni predpisi in telesna vzgoja (prav tam).

Zaledna zagotovitev

Lokacije zbirnih centrov so kot osnovni pogoj morale imeti zadostne nastanitvene kapacitete ter ustrezne pogoje za bivanje in delo. Posebno pozornost so namenili izboru in pripravi objektov za osebno higieno in sanitarijam. Vsaj enkrat na teden sta morala biti omogočena kopanje in menjava perila. Za nadzor nad ustreznostjo higienskih razmer je bila odgovorna zdravstvena služba, ki je izvajala tudi protiepidemiološke ukrepe in preventivne preglede, dajala prvo medicinsko pomoč in izvajala napotitve vojaških oseb v zdravstvene ustanove. Oskrbo s hrano je bilo treba prilagoditi možnostim (vsaj en topel obrok na dan) (prav tam).

Predvidene so bile tehnične delavnice za manjša popravila osebne oborožitve in motornih vozil. Sredstva, ki jih ni bilo mogoče popraviti v zbirnih centrih, so se dostavila v zaledni odsek PŠTO (prav tam). Motorna vozila in gorivo ter materialno zagotovitev procesa usposabljanja so v glavnem zagotavljali območni štabi TO iz lastnih sredstev na podlagi zahtev vodstva centrov, preostalo pa je zagotovil PŠTO ali občinski izvršni sveti (prav tam).

Varnostna in obveščevalna zagotovitev

Za obveščevalno pokritje centrov so skrbeli območni štabi TO v okviru svojih načrtov in službe za obveščevalno zagotovitev. Tako so zbirali podatke o aktivnostih in namerah enot JLA in gibanju njenih pripadnikov na svojem območju ter nadzorovali dogajanje okrog sedežev UOLO, javk in komunikacij. Pri zbiranju podatkov so se povezovali tudi s preverjenimi pripadniki armade, lokalnim prebivalstvom in milico (prav tam).

Neposredno varovanje zbirnih centrov so izvajale enote iz sestave območnih štabov, navadno jurišni odredi in vodi ter vojne enote centrov, skupaj v moči čete, varovanje širšega območja, vključno z javkami, pa enote v moči voda, navadno protidiverzantske (PDD), ki so patrolirale po okolici, izvajale zapore dostopa do centrov in skrbele za ukrepe maskiranja (prav tam).

Posebno pozornost so namenili tudi kemično-biološki obrambi. Prepovedano je bilo uporabljati nepregledano vodo in živila. Preglede so izvajali ob pomoči enot za dekontaminacijo, ki so jih angažirali občinski štabi Civilne zaščite. Od teh so nabavili tudi manjkajoča sredstva za osebno zaščito in prvo pomoč kontaminiranim (prav tam).

Komunikacijska zagotovitev

Osnovna komunikacija med zbirnimi centri in območnimi štabi je potekala po PTT-zvezah, radijske postaje pa so imeli v pripravljenosti (če so bile na voljo). Pošiljanje podatkov po teh kanalih je bilo šifrirano: na relaciji zbirni center–območni štab so potekali na podlagi posebej pripravljenih dokumentov, za komunikacijo s PŠTO pa na podlagi obstoječih s kodnim imenom HUM. Organizirana je bila tudi kurirska služba, ki je potovala med tajnimi postajami (prav tam).

Delovanje centrov

717. zbirni center Areh na Pohorju

Poveljnik: major Branko Gregorič.

Javke organizira Stanko Budja iz Uprave za obrambo v Rušah.

Prevoze opravlja Peter Marendič.

Učni bataljon, sestavljen iz dveh učnih čet s po šestimi učnimi vodi'.

737. zbirni center Zgornji Ivanci

Zbirni center je bil specifičen, ker na območju pod njegovo pristojnostjo ni bilo vojašnic JLA. Edina izjema je bila karavla Gornja Radgona, kjer pa ni bilo Slovencev, zato tudi ni bilo nobenih prestopov v vrste TO.

V centru so bili tako nameščeni izključno pobegli in ujeti vojaki iz drugih republik. Najprej so 29. junija vanj nastanili deset pobeglih vojakov iz bojne skupine polkovnika Popova, ki so bili pred tem sprejeti v zdravstveni center. Vse so takoj preoblekli v civilna oblačila in jim dovolili prosto gibanje. Prehrano in higieno so jim zagotovili na enak način kot pripadnikom Učne čete (prhanje v hotelu, obroki pa iz radgonske podružnice Merkatorja) (ustno pričevanje Jožeta Makovca).

Po predaji karavle v Gornji Radgoni 2. julija je zbirni center prevzel še 42 ujetih vojakov (oficirje so namestili v Videm ob Ščavnici). Lokacija je bila naslednjega dne premeščena v zgradbo šole v Mali Nedelji. Tudi te ujetnike so preoblekli v civilna oblačila. Prehrano so zagotavljali v lokalni gostilni.

Po nekaj dneh so vsem omogočili navezavo stika s svojci prek Rdečega križa. Vseh 52 so nato z avtobusom odpeljali na Ptuj, kjer so jih že čakali sorodniki in jih odpeljali na domove po drugih republikah (isto).

Poveljnik centra je bil stotnik 1. razreda Milan Kuzmič, poveljnik Pehotne učne čete, namestnik pa Jože Makovec. Častnik za zveze je bil Bojan Jakopič, zdravnik pa Branko Avsec.

Učna četa je po navodilih PŠTO imela tri učne vode.

757. zbirni center

Do 20. junija je deloval v vasi Grad na Goričkem, nato pa so ga premestili v gasilski dom Kuštanovci, v katerem so bili boljši pogoji bivanja. V poveljstvu je bilo 14 častnikov in podčastnikov učne čete, ki bi po Ukazu za izdelavo načrta za formiranje zbirnih centrov (7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991), morala imeti šest učnih vodov (po Mihalič, 2002, str. 27–28).

V praksi ni nikoli zaživel, ker so tiste, ki so nameravali prestopiti, takoj vključili v enote TO; častnike in podčastnike so uporabili tudi za inštruktorje, ki so usposabljali enote TO pred nalogami. Dezerterje in ujetnike pa so že od začetka nameščali v zbirne centre za vojne ujetnike (prav tam).

¹ Več podatkov mi do zdaj ni uspelo zbrati.

Tako je zbirni center za prebežnike v Kuštanovcih 28. junija prenehal delovati. Pehotno učno četo so premestili v prostore osnovne šole Bogojina, ki je sprejela večino ujetnikov, in v stavbo osnovne šole Puconci, da bi organizirali zbirne centre za vojne ujetnike. Zavarovanje so opravljali pripadniki krajevnih Narodne in Civilne zaščite pod vodstvom Slavka Jauka, oboroženi s puškami M-48. Že naslednjega dne, 29. junija, je bilo 21 slovenskih vojnih ujetnikov prepeljanih v dijaški dom v Murski Soboti, kjer so jih razporedili v enote TO. Zbirne centre za vojne ujetnike je nato po dogovoru s poveljnikom 75. območnega štaba TO 1. julija prevzela Uprava za notranje zadeve (prav tam, str. 73–76).

Pri tem je 75. območni štab TO s pridom izkoristili prav izkušnje, pridobljene pri formiranju zbirnega centra, saj med vojno ne od republiških organov ne od PŠTO ni dobil nobenih konkretnih navodil glede organizacije in upravljanja zbirnih centrov za vojne ujetnike (prav tam, str. 28, 74).

777. zbirni center Destrnik

Za lokacijo zbirnega centra je 77. območni štab TO izbral osnovno šolo ter kulturni in gasilski dom na Destrniku v občini Ptuj. Izбира je bila opravljena na podlagi odmaknjenosti od morebitnih smeri prodora JLA, ugodnosti za obrambo in možnosti hitrega umika globlje v Slovenske gorice, ter možnosti nastanitve in oskrbe do 250 ljudi. Rezervna lokacija je bila predvidena v Selcah (po Fišer, 2010, str. 123).

Rajoni javk so bili prilagojeni lokaciji centra, da je bil omogočen prikrit prihod pripadnikov JLA tako iz občine Ptuj kot iz Lenarta. Na ptujskem območju je delovala javka Pita v Dornavi, prihodi pa so se izvajali trikrat na dan: ob 8. uri v gasilski dom Dornava po smeri Ptuj–Rogoznica–Podvinci; ob 16. uri v gasilski dom Placinje v smeri Ptuj–Kicar–Pacinje; ob 21. uri pa po smeri Ptuj–Dornava–Žamenci v gasilski dom Žamenci. Na njej je deloval en pripadnik TO za sprejem oseb, trije so varovali javko, voznik s kombijem pa je skrbel za prevoze.

Javka v Gočovi na območju Lenarta je dobila me Pica, bila pa je v bistroju Maja. Prvi prihod ob 8. uri je bil po smeri Lenart–Senarska–Gočova; drugi ob 16. uri Lenart–Voličina–Biš–Gočova; ob 21. uri pa po smeri Lenart–Senarska–Drobtinci–Gočova. Moštvo je bilo v enaki sestavi kot pri prejšnji.

Kot posebna javka je bila vzpostavljena Jagnje-21 v Vidmu pri Ptuj, za primer, če bi posebne sile JLA povečale aktivnosti za preprečevanje pobegov. Bila je v lovskem domu Leskovec v Vareji, prihodi pa so se izvajali na smereh Ptuj–Turnišče–Videm–Vareja, Ptuj–Hajdina–Tržec–Videm–Vareja in Ptuj–Markovci–Šturmovci–Vareja. Tudi tu je bil nameščen en pripadnik TO za sprejem in trije za varovanje, za prevažanje pa sta bila angažirana dva voznika s kombijem (prav tam, str. 125; Povelje za formiranje zbirnega centra na območju občin Lenart in Ptuj, 77. območni štab TO Ptuj, brez številke in nedatirano).

Formacija poveljstva je predvidevala 27 delovnih mest, od tega 15 častnikov in 12 podčastnikov. Od tega je bilo v resnici popolnjenih le 13 častniških položajev, dolžnosti na njih pa so razen poveljniškega prevzeli rezervni častniki nekdanjega občinskega štaba TO Lenart. Osem jih je bilo častnikov z VED pehota: stotnik Aleksander Mencinger (operativni častnik za usposabljanje), stotnik Zdenko Simonič (operativa), Marjan Toš (moralno-psihološko delo), poročnik Stanislav Bratuša (obveščevalec), poročnik Silvo Kramberger in podporočnik Zvonko Bračič (varnostnika), podporočnik Dušan Toplak (personala), podporočnik Vinko Ješovnik, pomočnik za zaledje; eden z VED RKBO: poročnik Milan Breznik, eden z VED intendantca: podporočnik Ivan Omulec; eden z VED zdravnik: poročnik Aleksander Šošterič. Ker ni bilo na razpolago

nikogar z VED vezista, je funkcijo prevzel častnik z VED promet in transport podporočnik Igor Lempl, ki je bil sicer referent za tehniko. Mesto namestnika poveljnika in vsa podčastniška mesta so ostala nepopolnjena. Častnik iz stalne sestave 77. območnega štaba TO Ptuj, major J. Ekart, je bil postavljen na mesto poveljnika, a je pretežno opravljal funkcijo koordinatorja med centrom in območnim štabom² (Fišer, 2010, str. 121–122; Povelje za formiranje zbirnega centra na območju občin Lenart in Ptuj, 77. območni štab TO Ptuj, brez številke in nedatirano – priloga: Pregled personalne sestave zbirnega centra).

Usposabljanje je potekalo v pehotni učni četi s šestimi učnimi vodi. Skupaj je bilo načrtovanih 320 ur, od tega je bilo 24 ur moralno-psihološke vzgoje, 10 ur obrambe in družbene samozaščite, 70 ur pehotne oborožitve in streljanja, 92 ur taktične vzgoje, 35 ur inženirske vzgoje, 15 ur RKBO-zavarovanja, 12 ur sanitetne vzgoje, 10 ur sistemov zvez, 14 ur postrojitvenih pravil, 16 ur splošnih vojnih predpisov, 18 ur telesne vzgoje (4 ure so ostale v rezervi).

Oblikovana je bila tudi posebna učna skupina, v katero so vključili 18 prostovoljcev, ki so prav tako morali skozi usposabljanje. Ti nad tem niso bili navdušeni, saj so menili, da bi morali biti vključeni v bojne enote, a je prevladala ocena, da za to niso bili usposobljeni (Fišer, 2010, str. 126).

Za varovanje širšega območja in rajonov javk je bil zadolžen 3. vod čete za PDD, težišče pa je bilo na smereh Ptuj–Janževski vrh–Destrnik, Lenart–Ločki vrh–Zasadi in Gomilci–Destrnik. Center so varovale enote 3. jurišnega odreda v moči ene čete. Vojaškim obveznikom na usposabljanju so takoj ob prihodu razdelili osebno oborožitev in bojni komplet streliva. Kar ni bilo podeljeno, se je hranilo kot rezerva. V celoti je center razpolagal s 5 pištolami, 10 avtomatskimi puškami, 10 polavtomatskimi puškami, 66 puškami M 48, 3 puškomitraljezi M 72, 2 puškomitraljezoma M 53 in 2 ročnima minometoma z 80 kumulativnimi izstrelki (prav tam, str. 129).

Ker je operativni častnik po opravljenem poveljniškem izvidovanju menil, da je center z eno samo lokacijo preveč izpostavljen, je poveljstvo 6. julija na 77. območni štab TO naslovilo predlog za selitev dela poveljstva s pehotno učno četo na lokacijo Grajenščak. Tamkajšnji srednješolski center je imel pogoje za nastanitev 50 ljudi (spalnice, sanitarije s toplo vodo, jedilnica, kletni prostori za zaklonišče, ugodne možnosti za varovanje itn.). Predlog je bil sprejet in tudi izveden (prav tam, str. 130).

Pri zaledni zagotovitvi se je center opiral na vire 77. območnega štaba TO in SO Ptuj. Intendanco sta zagotavljala TGA Kidričevo in čistilnica Frangež na Ptuj. Nastanjeni so dobivali tri tople obroke na dan, kopanje je bilo enkrat na teden. Poveljstvu so bili na razpolago tovorno vozilo, terensko vozilo in dva kombija, ki jih je zagotovil UOLO Ptuj; popravila so izvajali v delavnicah AGIS Ptuj. Dobro je bilo poskrbljeno tudi za zdravstveno oskrbo. Poleg zdravnika častnika so imeli tudi zobozdravnika in sanitetno vozilo, ki ju je zagotovil Zdravstveni dom Ptuj (prav tam, str. 126–127).

9. julija je v nadzor Zbirnega centra Destrnik prišel Pavle Vindišar iz RŠTO. Po tem, ko mu je vodstvo predstavilo delovanje centra, je opravil tudi razgovor z nameščenimi osebami. Po seznaitvi z razmerami je predlagal nekaj dodatnih ukrepov: okrepitev varovanja, odpust tistih obveznikov, ki so odslužili sedem mesecev, in njihov morebitni vpoklic v TO, angažiranje poklicnih pripadnikov JLA pri delu v centru in omogočanje stikov s svojci. Poskušal pa je tudi odgovoriti na težave, ki so mu jih izpostavili pripadniki vodstva (nenehno prisotnost na delovnem mestu v primerjavi z drugimi enotami TO) ter aktivni vojaški in civilni pripadniki JLA (razrešitev statusa, osebni dokumenti, lastnina, ki je ostala v kasarnah ...) (prav tam,

² Dolžnost poveljnika je opravljal stotnik Mencingar.

str. 130–131).

Ko se je v drugi polovici julija dotok prestopov iz JLA ustavil, so se začeli postopki za postopno zaprtje centra. Najprej so premestili civilne osebe, ki so jih angažirali pri delu terenske kuhinje, že 17. julija pa je bila tudi večina častnikov in podčastnikov vključena v delo enot in štabov TO. Vse vojaške obveznike na usposabljanju, ki so imeli stalno prebivališče v občinah Ptuj in Lenart, so 23. julija preselili v 77. območni štab TO in jih vključili v delo straže, da bi tako odslužili preostali čas do sedmih mesecev. Tistim, ki so rok že odslužili, so pred oddajo zadolženega orožja in opreme ponudili možnost, da ostanejo v rezervi ali bivajo v objektih TO, če se niso počutili varne, nato pa so jih poslali domov. Enako možnost so dobili tudi preostali aktivni nekdanji pripadniki JLA. V času delovanja je bilo v centru 137 vojakov (39 Slovencev), 12 oficirjev in 17 podoficirjev, 28 civilnih oseb ter 18 prostovoljcev (prav tam, str. 132–133).

797. zbirni center Zgornje Prebukovje

V skladu z ukazom 7. PŠTO je 79. območni štab TO v ožji sestavi (poveljnik in načelnik štaba) opravil posvet o lokaciji, nato pa še izvidovanje na terenu. Časa je bilo zelo malo, saj je ukaz prišel 18. junija, do 21. junija pa je načrt moral biti usklajen s pristojnimi organi v občini (UOLO, milica). Že naslednjega dne, 19. junija, je prišel ukaz, da morajo biti vsi koordinacijski sestanki opravljeni do 20. junija (7. PŠTO Maribor, ukaz št. 804-03/147; 7. PŠTO Maribor, ukaz št. 804-03/156: Naloge v zvezi s koordinacijo z organi za NZ).

Poveljnik Strehar se je odločil za kmetijo Alojza Rihtarja v Zgornjem Prebukovju 28 na Pohorju, na odmaknjeni lokaciji, zunaj poti, kakih 1,5 kilometra od središča vasi. Pristop je bil mogoč iz smeri Slovenske Bistrice ali Zgornje Polskave. Iz Lastinje vasi do kraja vodi slepa pot, ob kateri stojita le dve domačiji. Prva, Zgornje Prebukovje 30, je bila zato predvidena za stražarsko lokacijo in rezervno mesto za kuhanje hrane, če bi bilo treba. Druga domačija, izbrana za lokacijo zbirnega centra, je imela tudi žago, zato je bilo na njej več poslopij, v katerih je bilo mogoče namestiti nekaj deset ljudi, in telefonsko povezavo. Lastnik je bil TO dobro znan in ocenjen kot popolnoma zanesljiv (pisno pričevanje majorja Branka Petana).

Kot osnovna javka za prihod v center je bila določena domačija Zgornje Prebukovje 16, ki je dobila kodno ime Jež. Za spremstvo prestopnikov do centra je skrbela celotna družina, ki je poznala okoliške pešpote. Za identifikacijo prebežnikov so uporabljali potrdilo o plačilu 50 kg moke, ki ga je moral predložiti ob prihodu na javko. Za rezervni javki sta bili izbrani gostilna Jelen v Ogljenšaku in gostilna Srna v Šmartnem na Pohorju. Uporaba javk je bila predvidena le za primer, če bi prišlo do težjih bojnih razmer. Večina prebežnikov je bila tako pripeljana neposredno v center (isto).

Formalno poveljstvo zbirnega centra sta izmenično opravljala pripadnika stalne sestave 79. območnega štaba TO, major Stanislav Pegan in stotnik Miodrag Petrovič. Za organizacijo namestitve, stražarsko zavarovanje in program usposabljanja v treh učnih vodih pa je skrbela 34. pehotna učna četa. Štela je 25 pripadnikov, oboroženih s puškami M-48, ki so imeli na voljo tudi motorna vozila. Učna četa je bila v centru praktično ves čas, razen 27. in 28. junija do 15. ure. V tem času je bila zaradi ocene možnega delovanja enot JLA angažirana za obrambo ceste Slovenska Bistrica–Maribor (isto).

Za zagotavljanje tajnosti lokacije in varnosti prisotnih je v centru veljal zelo strog red. Prebežnikom so povedali, da jim bo v primeru poskusa nedovoljene oddaljitve straža streljala v hrbet. Telefon je bil zaklenjen, uporabljala pa sta ga lahko le poveljnik pehotne učne čete in pripadnik 79. območnega štaba TO (isto).

Čeprav je PŠTO zahteval, da mu območni štab TO dvakrat na dan poroča o številčnem stanju prebežnikov v centru (7. PŠTO Maribor, št. 2-804-03/248: Poročilo o stanju v zbirnih centrih, z dne 3. 7. 1991), je bilo to težko izvajati v povsem objektivni obliki. Vseh, ki so prebegnili, je bilo 126 (16 starešin, 83 vojakov, 27 civilnih oseb), vendar je velik del izmed njih, predvsem Slovenci, takoj dobil naloge v enotah in štabih TO, nekateri pa so po podpisu izjav o prestopu s starši odšli drugam, tako da za center sploh niso vedeli in nikoli niso bili nameščeni v njem. V zbirni center so tako v resnici namestili le tiste, ki še niso odslužili predvidenih sedmih mesecev in jim varnosti ni bilo mogoče zagotoviti drugače. Slednjih je bilo 1. julija, ko jih je bilo največ, 45 (pisno pričevanje majorja Branka Petana).

Zbirni center je bil razformiran 11. julija, ko je 34. pehotna učna četa dobila ukaz, da organizira sedemdnevni dopust 1/3 stalne sestave, preostali pa na lokaciji pripravijo in izvajajo program usposabljanja obveznikov, ki še niso zaključili sedemmesečnega vojnega roka (Ukaz poveljnika 79. območnega štaba TO, št. 804-03/35, z dne 11. 7. 1991). V času njegovega delovanja se je pojavilo tudi nekaj precejšnjih težav. Med njimi je bila največja pomanjkanje namestitvene opreme in oborožitve za prebežnike. Prvo so uspešno rešili z zvezami z lokalnimi podjetji, drugo pa je bilo večja težava, saj niso imeli dovolj orožja niti za 1200 vpoklicanih pripadnikov TO. Velika težava je bila tudi pomanjkanje sodelovanja z milico. TO je namreč vse podatke o lokaciji centra, javkah in načinu dostopa v zapečateni kuverti izročila komandirju Postaje milice Slovenska Bistrica, ki pa jih je po vojni v enakem stanju, torej neodprte, vrnil nazaj. Tako lahko sklepamo, da milica ni izvajala predvidenega nadzora širšega rajona, kar bi lahko zelo kompromitiralo varnost centra (pisno pričevanje majorja Branka Petana).

Sklep

Zbirni centri so večinoma upravičili poslanstvo in naloge, zaradi katerih so bili zamišljeni in ustanovljeni. Veliko Slovencev, ki so do tedaj službovali v nekdanji skupni armadi, se je namreč naenkrat znašlo v neprijetnem položaju. Na eni strani so se morali spoprijeti z možnostjo, da bi jih lastni rojaki začeli šteti za odpadnike, na drugi strani pa so bili izpostavljeni pritiskom in sumničanju dotedanjih kolegov. Zbirni centri so jim ponudili ne le fizično in pravno varstvo v negotovih razmerah, temveč tudi možnost, da so se lahko s čim manj psihičnega pretresa vključili v novo delovno okolje, ki so mu lahko dali na voljo svoje znanje in izkušnje. Hkrati je bilo vsem prebežnikom iz JLA, tako Slovencem kot Neslovincem, ki niso želeli sodelovati v agresiji, omogočeno, da jim ni bilo treba obrniti orožja proti nekdanjim sodelavcem in prijateljem, razen če so izrecno izrazili željo, da se aktivno vključijo v izvajanje obrambnih akcij. Pripadniki zbirnih centrov so poleg tega poskrbeli tudi za to, da so vojaki neslovenske narodnosti lahko navezali stik s svojimi domačimi in jim organizirali varen odhod domov ali v tujino, čeprav to ni spadalo med opis njihovih dolžnosti.

Pojavile so se tudi težave, ki jim na začetku niso namenili dovolj pozornosti oziroma jih verjetno sploh nihče ni pričakoval:

- Ker so v centre mimo prvotnega namena sprejemali tudi ujetnike in pobegle pripadnike JLA iz drugih republik, ki niso imeli namena prestopiti, je to precej obremenilo prvotno ocenjene nastanitvene kapacitete in oviralo proces usposabljanja, ker se je osebje centrov moralo ukvarjati z reševanjem njihove problematike.

- Nezadovoljive nastanitvene kapacitete in splošni pogoji bivanja ter delovanja (to je bilo ponekod težko zagotavljati na lokacijah, ki so morale hkrati biti čim bolj skrivne).
- V pogojih izvajanja bojnih dejstev zbirni centri niso bili pri vrhu prioritet ne republiškim organom ne PŠTO. To se kaže v dejstvu, da so se v nekaterih centrih zato pritoževali tudi nad pomanjkanjem navodil nadrejenih, posebno glede higienskih predpisov in načina oskrbe. Pri reševanju te problematike so bili zato prepuščeni predvsem svoji iznajdljivosti. Tudi dokumentacija o poročilih o stanju v centrih je bila pomanjkljiva (v obrazcih se ni dalo dovolj natančno dan za dnevno opredeliti vseh kategorij oseb, ki so bile nastanjene v njih, kar je privedlo do težav pri obdelavi statističnih podatkov).
- Prebežniki so pogosto prenašali stara trenja in nesoglasja iz JLA v novo okolje (nacionalna nestrpnost, karierno rivalstvo, osebne antipatije itn.).
- Ponekod je nezadostno vključevanje aktivnih pripadnikov JLA v delovne, posebno pa v bojne naloge (zaradi nezaupanja, pomanjkanja materialnih sredstev in nalog) med temi povzročalo precej nezadovoljstva in občutek, da so nadzorovani ali celo v priporu.
- Prostovoljci so se marsikje izkazali bolj za težavo kot pridobitev (alkoholizem, neizurjenost in nedisciplina, prevelika vnema za dokazovanje, s katero so ogrožali sebe in druge); v takih primerih jih seveda niso poslali na izvajanje bojnih delovanj, kar je povzročalo negodovanje in odpor.
- Neupoštevanje dejstva, da so bile v JLA zaposlene tudi ženske, za katere v centrih niso predvideli ločenih nastanitvenih pogojev.

Posebna težava je nastopila po zaprtju centrov, saj njihova poveljstva v primerjavi z enotami v bojnih akcijah in celo pripadniki JLA, ki so prestopili in so prejeli spominski bojni znak zvest domovini, niso dobila nobenih priznanj za svoj prispevek k zmagi in uspešno izpeljani osamosvojitvi. Tako krivico je za nazaj težko popraviti, posebno po tem, ko je preteklo že četrto stoletje.

Literatura in viri

- Fišer, M., 2010. Zbirni center na Destrniku. Dr. M. Toš, ur. Čas odločitve 1990–1991. Lenart: Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo, str. 115–137.
- Javni poziv starešinam in drugim vojaškim osebam v Jugoslovanski armadi; RSLO, z dne 26. 6. 1991.
- Jože Makovec (ustno pričevanje).
- major Branko Petan (pisno pričevanje).
- Mihalič, E., 2002. Vojna za Slovenijo leta 1991 v Prekmurju. Ljubljana: diplomsko delo.
- Navodilo za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi iz JLA; RSLO, št. 801/305, 10. 6. 1991.
- Povelje za formiranje zbirnega centra na območju občin Lenart in Ptuj, 77. območni štab TO Ptuj, brez številke in nedatirano.
- Povelje za formiranje zbirnih centrov na področju VŠP, izvod št. 4; 7. PŠTO Maribor, št. LO DT 19/91, z dne 14. 6. 1991.
- Priloga Pregled personalne sestave zbirnega centra.
- Ukaz za izdelavo načrta za formiranje zbirnih centrov; 7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991.